

C.1. Popularnonaukowe streszczenie projektu

Małe miasta tworzą jeden z głównych składników krajowych systemów osadniczych. Stanowią one z reguły bezwzględną większość ogółu miast. W Polsce, w zbiorze liczącym 908 miejscowości o prawach miejskich (według stanu z 2013 r), jest 686 miast liczących poniżej 20 tysięcy mieszkańców (ta granica wielkości dla kategorii małych miast jest przyjmowana w wielu międzynarodowych studiach porównawczych). Ich łączna liczba mieszkańców wynosi blisko 5 milionów. Rola pełniona przez małe miasta ulega jednak z czasem zmniejszeniu, co dotyczy także Polski. Ten sekularny trend jest związany ze spadkiem oporu odległości – kosztu i czasu jej pokonywania, jak również wzrostem stopnia specjalizacji w zakresie oferowanych w miastach dóbr i usług. W następstwie tego postępuje koncentracja ludności i działalności gospodarczej w większych ośrodkach, zajmujących wyższe szczeble w hierarchii miast. Jest to jeden z czynników kryzysu obejmującego współcześnie wiele spośród małych miejscowości.

Zjawisko kryzysu małych miast występowało na ziemiach polskich niejednokrotnie, w tym bezpośrednio po II wojnie światowej. W następnych dziesięcioleciach, prowadzona wówczas polityka industrializacji przyniosła lokalizację zakładów przemysłowych w wielu małych miastach. Niektóre spośród nich awansowały z czasem do kategorii miast średniej wielkości. W skali kraju postępową jednak koncentracja ludności i działalności gospodarczej w większych ośrodkach miejskich, a udział małych miast, zwłaszcza zaliczanych do najniższej kategorii wielkości (poniżej 5 tysięcy mieszkańców) ulegał systematycznemu zmniejszeniu.

Po 1989 roku pojawiły się perspektywy odrodzenia małych miast, związane z reformą samorządową i rozwojem lokalnej przedsiębiorczości. Nastąpiło też powiększenie ich zbioru w wyniku odzyskiwania wcześniej utraconych praw miejskich, a niekiedy także odłączania od większych ośrodków. Równoległe wystąpiło jednak zjawisko utraty funkcji przemysłowych i pogłębiającej się stagnacji gospodarczej, a w następstwie tego odpływu ludności, zarówno do obszarów metropolitalnych, jak i (zwłaszcza po przystąpieniu Polski do UE) za granicę. Zmiany te dotyczą w różnym stopniu poszczególnych regionów kraju oraz różnych typów funkcjonalnych miast. Występują one wyraźnie w Północno-Wschodniej Polsce, objętej od dłuższego czasu ogólnym procesem depopulacji. W tych regionach szczególnie wiele małych miast pełni funkcje lokalnych ośrodków obsługi i odczuwa efekty przemian społecznych i gospodarczych zachodzących na otaczających je obszarach wiejskich. W przyszłości regiony te, określane niekiedy jako „Zielone Płuca Polski”, w tym położone w nich małe miasta, będą jednak prawdopodobnie w większym niż dotąd stopniu korzystać ze swoich bogatych zasobów przyrodniczych jako czynników przyciągających nowych mieszkańców i nowe funkcje, w tym działalności związane z gospodarką opartą na wiedzy i kreatywności.

Celem badań podejmowanych w projekcie jest określenie zmian funkcjonalnych, którym podlegają małe miasta Północno-Wschodniej Polski, uwarunkowań oraz następstw tych zmian, zwłaszcza dotyczących migracji i struktury ludności. Prowadzone studia będą także dotyczyły sieci powiązań gospodarczych w skali lokalnej i regionalnej oraz znaczenia czynników endogenicznych w formowaniu się tych sieci. Analizą będzie objęty pełny zbiór małych miast, liczący 86 jednostek, natomiast w odniesieniu do 6-8 spośród nich przeprowadzone będą szczegółowe studia przypadku. Podstawowymi źródłami danych będą ankiety oraz pogłębione wywiady z przedstawicielami lokalnych społeczności. Efektem prac będą między innymi projekcje, wybiegające 15-20 lat w przyszłość. Problematyka dotycząca roli małych miast jest stosunkowo zaniedbanym działem badań miejskich i regionalnych, przyszłość tych miejscowości jest natomiast niezwykle ważna z punktu widzenia spójności terytorialnej na poziomie krajowym i regionalnym. Ma ona także istotne znaczenie dla współcześnie zachodzących przemian społecznych i kulturowych.